

М. Кравченко, здобувач
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У КРАЇНАХ ТРАНЗИТИВНОГО ТИПУ

Стаття присвячена дослідженню механізмів і інструментів забезпечення стабільного структурно-інституційного розвитку країн транзитивного типу. Проаналізовано трансформаційну роль держави у процесі здійснення реформ в інституційних секторах національної економіки.

Ключові слова: структурно-інституційна стабільність, країни транзитивного типу, інституційні сектори національної економіки, економічна політика держави, інституційні ризики.

Кравченко М. Механизмы обеспечения структурно-институциональной стабильности в странах транзитивного типа.

Статья посвящена исследованию механизмов и инструментов обеспечения стабильного структурно-институционального развития стран транзитивного типа. Проанализирована трансформационная роль государства в процессе проведения реформ в институциональных секторах национальной экономики.

Ключевые слова: структурно-институциональная стабильность, страны транзитивного типа, институциональные секторы национальной экономики, экономическая политика государства, институциональные риски.

Kravchenko M. Mechanisms of Structural-Institutional Stability in Transition Countries.

The article investigates the mechanisms and instruments to providing a stable structural-institutional development of transition countries. Analyzed the transformation role of government in the process of institutional reforms in the sectors of national economy.

Key words: Structural-Institutional Stability, Transition Countries, Institutional Sectors of National Economy, State Economic Policy, Institutional Risks.

Інститути суспільства є формуючими умовами здійснення процесів взаємодії людей, з яких складається життєдіяльність суспільства. Інституціональні і ринкові аспекти є різними

сторонами того самого об'єкта і не існують окремо один від одного. Тому такі дії повинні мати соціальні й економічні наслідки, що створюються в інституціональних формах. Інституціональна економіка є системою інститутів, найважливішим з яких є інститут держави. Інститут – це ряд норм і правил, що обмежують поведінку економічних агентів і взаємодію між ними. Норми і правила завжди доповнюються відповідними механізмами перевірки їхнього дотримання і забезпечення виконання.

Значна частина досліджень, присвячених проблемам перехідної економіки, концентрується на двох основних моментах: огляду різних форм і причин неефективності централізованої економіки й обґрунтуванні необхідності ряду реформ, що повинні привести до створення ефективного ринкового господарства [1, с. 259–261; 2, с. 729–731].

Серед вітчизняних авторів, що досліджували проблеми, пов'язані зі структурно-інституційними змінами у країнах Цент-ральної і Східної Європи, В.С. Будкін, І.В. Бураковський, В.С. Новицький, Ю.М. Пахомов, О.В. Плотніков, А.С. Філіпенко.

Інша частина дослідників звертає увагу на таку найважливішу, на їхню думку, особливість перехідної економіки, як виникнення альтернативних напрямків еволюції, які чітко не спрямовані на створення звичайної ринкової економіки.

У тих постсоціалістичних країнах (наприклад, Угорщина, Польща, Чехія, Словенія), де держава ефективно виконувала функцію захисту легальних прав власності й встановлювала міцні адміністративно-правові бар'єри для входу в "чорний" і "соціалістичний" сектори, ринок інститутів досить швидко набув риси моносекторного ринку, тобто, по суті, перестав бути ринком різних типів обмінів, ставши ринком різновидів одного їхнього типу.

Інакше кажучи, перехідний стан економіки закінчується тоді, коли конкурувати починають не різні типи обмінів, а різновид одного типу.

Економічні інститути тісно пов'язані з політичними інститутами. Політичні інститути формують стимули виконавчого політичного апарата і визначають розподіл політичної влади, що включає здатність формувати економічні інститути і розподіл ресурсів. У свою чергу економічні інститути, визначаючи

відносний рівень статку різних груп суспільства, також сприяють формуванню політичних інститутів. У міру росту добробуту груп вони можуть використовувати свою економічну владу для надання впливу на політичні інститути на свою користь.

Формування якісних економічних інститутів більш ймовірно за умов, коли невеликі групи не мають можливості скористатися, наприклад, монопольним положенням у визначеній галузі або діяльності або привілейованим доступом до природних ресурсів. Витяг ренти визначається як прагнення до одержання так званої вартості, що не компенсується від інших економічних суб'єктів, на відміну від витягу прибутку, коли суб'єкти прагнуть створювати вартість за допомогою взаємовигідної економічної діяльності [3, с. 299–301].

Оскільки інститути будь-якої країни є результатом складної взаємодії економічних і політичних факторів, а також її історії і культури, вони, як правило, мають стійкий характер. Зміна інститутів може бути повільним і важким процесом, що вимагає як значної політичної волі усередині країни, так і більш основних заходів для скорочення можливостей і стимулів для визначених груп витягати економічну ренту.

Останні тридцять років відбулися значні і досить стрімкі інституціональні поліпшення в широкому колі країн. Такі зміни були наслідком конкретних подій (таких як закінчення колоніалізму або крах комунізму), конкретних заходів політики по усуненню інституціональних недоліків, а також більш загальної економічної і соціальної ситуації, що сприяє перетворенню економічних стимулів суспільства. Як буде показано в наступній частині, усі ці фактори відіграють важливу роль у формуванні інституціональних змін у країнах.

Світовий досвід дозволяє розробити послідовні кроки, що обирають національні уряди у процесі трансформації власних інститутів, які визначаються структурними змінами у реальному секторі економіки. Спроби стійкої і позитивної зміни інститутів навряд чи призведуть до успіху, якщо не існує сталого розвитку і впливу ключових факторів, що визначають фінансово-економічні стимули.

При формуванні і функціонуванні національних інституційних систем у країнах транзитивного типу спостерігаються такі закономірності:

– державні та виконавчі органи влади відіграють активну і разом з тим позитивну роль при створенні і функціонуванні національних інститутів, при цьому у процесі становлення економічних інститутів поступово здійснюється перехід від прямого управління реальним сектором економіки до індикативного;

– збільшення обсягу нових знань, розвиток технологій, перш за все, інформаційних і телекомунікаційних мереж, мініатюризація виробництва сприяють створенню мережних структур, в основу яких покладені принцип так званого самоорганізуючого характеру;

– також підвищується роль регіонів у розвитку інституційних трансформацій, при цьому система інститутів розглядається як один із інструментів територіального розвитку країни;

– у міру розвитку національних інститутів відбувається їх інтеграція в наднаціональні інституційні системи.

Інститути будь-якої країни створюються на засадах взаємозв'язку історії, економічної структури, політичної системи і культури. Тому інститути часто зберігаються з часом. Однак, як показує аналіз, вони не є незмінними. За останні 30 років помітне покращення рівня структурно-інституційного розвитку в країнах, що розвиваються, яке супроводжувалось (хоча в багатьох випадках з різним ступенем запізнювання) стійкі поліпшенням в економічному рості і приватних інвестиціях. Яскравим прикладом є інституційна структура української економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Інституційна структура української економіки (ступінь інституціоналізації секторів і трансакційних галузей, %)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010
Інституціональні сектори					
Нефінансові корпорації	71,2	67,5	66,7	65,2	67,5
Сектор державного управління	12,9	13,8	14,2	15,8	16,7
Домашні господарства	12,5	14,2	15,5	15,5	13,1
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	2,9	3,4	2,6	2,2	1,9
Трансакційні галузі					
Галузь товарних трансакцій	7,7	7,9	10,6	9,8	9,5
Галузь фінансових трансакцій	3,0	2,5	2,3	2,4	1,9
Трансакційні галузі економіки	10,7	10,4	12,9	12,2	11,4

Джерело: [4].

Досвід свідчать про те, що якісні інститути створюються і процвітають при двох загальних умовах: економічне середовище, що не сприяє витягові ренти, і пов'язана з цим наявність належних витрат і протидія стосовно тих, кому належить політична влада.

Належні інституціональні результати можуть забезпечуватися багатьма формами інститутів і необхідно, щоб країни самі розробляли інституціональні перетворення і забезпечували їхню реалізацію. З аналізу випливає, що важливу допоміжну роль можуть відігравати зовнішні фактори. Можливо, найбільш переконливим і стійким результатом є те, що з кращими економічними інститутами сполучений більш високий ступінь відкритості, а це підкріплює доводи на користь того, що країнам, що розвиваються, необхідно самим почати рішучу лібералізацію торгівлі [5, с. 639–641]. Ключові принципи та функції структурно-інституційних змін наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Ключові принципи та функції структурно-інституційних змін за умов глобальної нестабільності

Етапність	Інноваційність	Відкритість за умов забезпечення конкуренції
Своєчасне відображення нових умов здійснення змін на поточному етапі або рівні змін	Стимулювання інноваційної активності суб'єктів інституційних змін	Функціональна залежність реалізації зовнішньоекономічної політики держави від зовнішніх змін
Обмеження можливості здійснення змін за умов дисбалансу інтересів	Сприяння підтримці балансу інтересів переважної більшості інституційних інновацій	Сприяння ефективній реалізації регулюючої функції держави
Реалізація поетапних змін у зовнішній торгівлі	Диверсифікація інституційних інновацій за етапами і рівнем структурних змін	Відкритість зовнішньої інформації, що дозволяє економічним суб'єктам послідовно проводити корективи структурних перетворень
Факторні функції структурно-інституційних змін		
Адаптація інститутів до зовнішніх і внутрішніх шоків	Державна підтримка балансу інтересів	Координуюча функція держави за умова глобальної нестабільності

Джерело: Складено автором на основі концептуальних підходів.

Аналіз проведених структурних трансформацій свідчить про те, що економічним перетворенням часто, але не завжди передували політичні перетворення [6]. На країни Центральної і Східної Європи приходилася майже одна третина усіх виявлених випадків перетворень через широке поширення політичних перетворень, що, звичайно, приводили до істотного зміцнення прав власності, забезпечуючи більший доступ до економічних можливостей і підсилюючи стимули для населення до вкладення капіталу і праці в продуктивну діяльність. Зрозуміло, перетворення в області росту не завжди виникають за інституціональними перетвореннями.

Наприклад, незважаючи на послідовність процесу формування інституційної інфраструктури, повноцінне середовище для існування малого бізнесу в Україні залишається в цілому недостатньо сприятливим. Серед впливових чинників, що заважають розвитку малого підприємництва, можна виділити такі, як відсутність ефективної державної політики щодо малого підприємництва; порушення норм чинних нормативно-правових актів; зростання адміністративних бар'єрів; відсутність дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; податковий тиск і непрозора система звітності; відсутність надійного нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності; перешкоди розвитку підприємництва на регіональному рівні; недовіра підприємців до влади, невпевненість в її здатності провести довгострокову політику і забезпечити стабільні умови для ведення бізнесу, а також корумпованість влади [7, с. 139–141].

На наш погляд, трансформаційні зміни в економічних інститутах обумовлені наявністю різноманітних факторів.

1. У більшості випадків прагнення директивних органів модернізувати країну за допомогою швидкої індустріалізації і розвитку експорту з'явилося спонукальним фактором для наступного поліпшення економічних інститутів.

2. Перетворення економічних інститутів, як правило, має суттєвий регіональний вплив, про що свідчить зосередження перетворень в Азії, країнах Європи з ринком, що формується, і Латинській Америці в конкретні періоди часу.

3. Країни з великими секторами природних ресурсів, як правило, проводили менше перетворень. Оскільки показники

експорту в цих секторах значною мірою визначалися умовами світового попиту і цін, малося небагато конкурентних вигод від нововведень і капіталовкладень, що приводило до набагато більшої схильності даних секторів до експропріації ренти.

4. Переважна роль природних ресурсів означає, що потреба в поліпшенні інститутів, необхідних для підтримки росту в інших секторах, була по визначенню обмеженою. Відносно рідким прикладом зворотної ситуації є Чилі, де економічні перетворення супроводжувалися стрімким зростанням секторів гірничодобувної промисловості, а також сільського господарства.

У результаті дослідження країн транзитивного типу встановлено, що поліпшення інститутів відбувалося після первісного підвищення темпів зростання в тих країнах, яким удалося зберегти ці темпи зростання [8, с. 19–21].

З цього приводу слід наголосити, що незалежні фактори, що сприяють збереженню високих темпів росту, відповідають факторам, пов'язаним з інституціональними перетвореннями, з чого випливає, що вони можуть робити як прямий первісний вплив на ріст, так і непрямий вплив, що приводить до покращення рівня інституційного розвитку.

Необхідно на державному рівні розробити і реалізувати проекти інституціональних реформ по таких напрямках, як реформування земельних відносин – розробити і реалізувати механізми і процедури легалізації прав власності на земельні ділянки і будівлі, що не були належним образом зареєстровані й оформлені; розроблення стратегії і здійснення податкової амністії в рамках програми репатріації капіталу.

Таким чином, вплив інституціональних змін на темпи економічного зростання обумовлений якісними характеристиками існуючих і формуючих економічних, політичних, правових і соціальних інститутів, що підтверджується досвідом більшості транзитивних економік. Тому підставою для вибору напрямків інституціональних змін є аналіз якісних характеристик інституціонального середовища, що дозволяє одержати необхідні дані про співвідношення існуючих і тих, що формуються в інституціональному середовищі стійких неефективних інституціональних форм і ефективних інститутів, що стимулюють економічне зростання.

Критеріями для оцінки стану інституціональний середовища є показники й індекси економічної волі, демократизації, верховенства закону, ризиків, а також індекс успішності ринкових реформ у транзитивних економіках.

Найбільш важливими напрямками зниження інституціональних ризиків є такі: організація ефективної системи ризику-менеджменту на різних рівнях господарювання (від окремого суб'єкта до державного); формування політико-правових, соціально-економічних і організаційних передумов для активного і широкомасштабного використання великого корпоративного капіталу, що інтегрує в єдине ціле всі стадії виробництва, переробки, реалізації; розвиток інфраструктури ринку, контрактних відносин між суб'єктами господарювання й органами державної і виконавчої влади.

Основними напрямками мінімізації інституціональних ризиків в економічній системі транзитивного типу є: цілеспрямована систематична політика держави, покликана формувати ефективні інститути ринку; чітке законодавче визначення механізмів регулювання господарських відносин; підвищення ефективності державного фінансового контролю; розробка державної програми по антикорупційних заходах; чітка спеціалізація прав власності; удосконалювання і зміцнення контрактних відносин; розвиток неформальних інституціональних механізмів, що підтримують формальні інститути; послідовне проведення інституціональних перетворень з використанням сучасних технологій для інформування населення; чітка структурізація законодавчої і нормотворчої діяльності державних органів.

Досвід структурних трансформацій свідчить про важливу роль у визначенні якості інститутів і переході до кращих інститутів відіграє ряд різних факторів. Їх можна в загальному плані розділити на такі групи, як фактори, що стосуються наявності економічної ренти, зовнішні фактори, первісні умови.

В цілому будь-яка країна має приблизно 20-відсотковий шанс проведення інституціональних перетворень у будь-якому даному десятилітті.

1. Відкритість торгівлі значною мірою пов'язана з більшою імовірністю інституціональних перетворень. Збільшення частки імпорту скорочує здатність внутрішніх виробників підтримувати

монополістичну ренту, яка перешкоджає покращенню інститутів. Теоретичні й емпіричні взаємозв'язки між відкритістю національних економік і розвитком інститутів сформульовано, перш за все, в зарубіжних дослідженнях [9, с. 2–25].

2. Перетворення також більш ймовірні в країнах з високим рівнем волі преси, що є загальним показником підзвітності політичних інститутів у країні. Більш високий ступінь підзвітності політичних інститутів сполучений з мірами політики й інституціональних реформ, що добродійні для більш широкої економіки, коли політичне керівництво відповідає перед широкими верствами населення, що забезпечує сприятливу погодженість стимулів у діяльності керівництва зі стимулами економіки в цілому.

3. Високий ступінь організації інститутів у країні також більш ймовірно, якщо в сусідніх країнах якість інститутів вища. Це підтверджує точку зору про те, що у разі інституціональних перетворень має місце сильний регіональний вплив – проведення економічних перетворень більш ймовірно в сукупності країн у регіоні приблизно в той саме час.

4. Ймовірність економічних перетворень також вище при більш високому рівні освіченості населення. Це дозволяє погодитися з думкою про те, що більш утворене населення більш діюче бере участь у більш широкому процесі прийняття рішень.

Список використаної літератури:

1. Lichtenstein P.A. New Institutional Story about the Transformation of Former Socialist Economies: A Recounting and an Assessment / P.A. Lichtenstein // *Journal of Economic Issues*. – 1996. – Vol. XXX, No 1, March. – P. 243–265.

2. Krueger G. A Note on Initial Conditions and Liberalization during Transition / G. Krueger, M. Ciolko // *Journal of Comparative Economics*. – 1998. – Vol. 26. – P. 718–734.

3. Krueger A. The Political Economy of the Rent-Seeking Society / A. Krueger // *American Economic Review*. – 1974. – Vol. 64, No.3. – P. 291–303.

4. Архиреев С.И. Трансакционная архитектура / С.И. Архиреев // *Экономическая теория*. – 2004. – №4. – С. 69–83.

5. Чубрик М. Влияние институциональной среды на развитие бизнеса в странах с переходной экономикой / М. Чубрик // *ЭКОВЕСТ*. – Минск: Институт приватизации и менеджмента, 2004. – Вып. 4. – С. 637–652.

6. Growth and Institutions [Електронний ресурс] / World Development Report 2003, Chapter 3. – P. 98. – Режим доступу: <http://www.worldbank/research/interest/conf/042003/data.htm>.

7. Корупція і розвиток малого бізнесу // Економіка і прогнозування. – 2002. – №2. – С. 137–148.

8. Johnson S. Entrepreneurs and the Ordering of Institutional Reform – Poland, Slovakia, Romania, Russia, and Ukraine Compared / S. Johnson, J. McMillan, C. Woodruff // Economics of Transition. – 2000. – Vol. 8. – No. 1. – P. 1–36.

9. Rajan R. The Great Reversals: The Politics of Financial Development in the Twentieth Century / R. Rajan, L. Zingales // Journal of Financial Economics. – 2003. – Vol. 69. – No. 1. – P. 5–50.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2011 р.

УДК 334.757

В. Руденко, *магістр міжнародної економіки,
магістр фінансів,
Міжнародний освітній фонд "Grail"*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ ГЛОБАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Міжнародний характер господарювання сучасних корпорацій передбачає активну діяльність на різноманітних ринках, кількість яких постійно зростає і водночас змінюється характер присутності на окремих ринках. Це вимагає постійного вдосконалення наявних та пошук нових форм і методів організації міжнародного бізнесу.

Ключові слова: *глобальні корпорації, форми бізнесу, міжнародні спільні підприємства, стратегічні альянси, мегакорпорації, мережні структури, аутсорсинг, злиття та поглинання.*

Руденко В. Трансформационные изменения организационного дизайна глобальных корпораций.

Международный характер ведения хозяйства современных корпораций предусматривает активную деятельность на разнообразных рынках, количество которых постоянно растет и в то же время изменяется характер присутствия на отдельных рынках. Это требует постоянного усовершенствования имеющихся и поиск новых форм и методов организации международного бизнеса.